

AMSTERDAM – Drs. Willemien van Dijk (l.) en prof. dr. Christoph Burger zijn betrokken bij de uitgave van het repertorium van Middelnederlandse preken. De laatste vier delen werden vrijdag 16 januari 2009 gepresenteerd op een studiedag aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Foto RD, Anton Dommerholt

Samen met andere onderzoekers verzamelde Willemien van Dijk de afgelopen jaren 12.481 middeleeuwse preken. Daarvoor reisden ze door heel Europa, langs 105 verschillende bibliotheken, kloosters en archieven. Nu is het repertorium van Middelnederlandse preken klaar. De laatste vier delen werden vandaag aan de Vrije Universiteit (VU) in Amsterdam gepresenteerd.

De vroegste preken in de volkstaal dateren uit 1348, zegt Van Dijk in de werkkamer van projectleider prof. dr. Christoph Burger, op de veertiende verdieping van het VU-gebouw. Het gaat om teksten uit de Bijbel, met daarbij een korte uitleg. „Maar er is nog discussie over of het hier écht om preken gaat.”

Een preek is een preek als de tekst daar zelf over spreekt, aldus Van Dijk. „Er staat dan vaak in dat het om een sermoen, homilie of predicatie gaat. Een ander kenmerk van een preek is dat een Bijbeltekst het uitgangspunt vormt en dat de hoorders worden aangesproken.”

Honing

Hoogtepunt van de Middelnederlandse preek ligt in de tweede helft van de vijftiende eeuw. Er verschijnen steeds meer preken op schrift, vooral omdat mannen die geen lid waren van de

geestelijkheid of van een kloosterorde en vrouwen belangstelling krijgen voor teksten die het geestelijk leven kunnen bevorderen. Populair zijn met name preken die uit het Latijn zijn vertaald, zoals van Augustinus, Gregorius de Grote en Bernardus van Clairvaux.

Burger: „De preken van Bernardus, die vooral een ethische insteek hadden, werden het meest gelezen. Hij werd de honingvloeiende leraar genoemd: zijn hoorders ontvingen het Woord als honing uit de rots.”

Van Dijk: „Centraal stond meestal een gedeelte uit de evangeliën, dat dan zin voor zin becommentarieerd werd.”

De preken variëren in lengte, maar zijn voor moderne begrippen vrij kort. „Als je ze hardop voorleest, ben je meestal na tien minuten wel klaar.”

Burger: „Er zijn uitzonderingen, zoals een preek die Jean Gerson in het Latijn hield op de universiteit en in de volkstaal voor zijn parochie. Die moet zeker 40 à 45 minuten hebben geduurd. Dat kwam dus óók voor.”

Volgens Van Dijk is ongeveer 90 procent van de bewaard gebleven handschriften met preken afkomstig uit kloosters. Hoe de kloosterlingen ze precies gebruikten en wat ze van de preken vonden, is nog onduidelijk. „Er zijn aanwijzingen dat de teksten vooral voor privédevotie waren bestemd. Sommige preken, zoals die van Bernardus, werden echter helemaal uitgeschreven en konden bijvoorbeeld bij de gezamenlijke maaltijd worden voorgelezen. Duidelijk is in ieder geval dat vrouwen niet slechts preken kopieerden, maar ze ook redigeerden. Ze werkten veel zelfstandiger dan vaak wordt gedacht.”

Eindtijd

Het verzamelen van Nederlandstalige preken uit de periode tot 1550 is een gezamenlijk project van de VU en het Ruusbroecgenootschap van de Universiteit Antwerpen. Terwijl Van Dijk vooral in Nederlandse bibliotheken en archieven naar preken zocht, richtte Daniël Ermens zich meer op België, waar veel preken in kloosters liggen. Van ieder manuscript is een aantal kenmerken genoteerd, zoals papiersoort, vindplaats, auteur, thema, editie en de eerste en de laatste zinnen.

Volgens Burger en Van Dijk behoren preken tot een genre dat lang onderbelicht is gebleven. „Ze werpen licht op het culturele en religieuze leven van de middeleeuwer. Preken zijn een afspiegeling van de manier waarop er toen gedacht en gelezen werd”, aldus Van Dijk.

Het project maakt deel uit van een internationaal samenwerkingsverband dat de middeleeuwse volkstalige preken in heel Europa in kaart wil brengen. In Duitsland zijn al veel preken beschreven, maar een repertorium is nog niet verschenen. In Engeland is dat wel het geval; het onderzoek loopt echter nog. „Het verzamelen van preken vormt eigenlijk nog maar het begin van het hele project. Pas als er vergelijkende studies kunnen worden gedaan, is het mogelijk om overeenkomsten en verschillen te zien tussen preken in verscheidene Europese landen.”

Conclusies zijn er dus nog niet. Burger: „Uit bestaand onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat in Duitstalige preken uit de late middeleeuwen de eindtijdverwachting een belangrijke plaats inneemt. Deze prediking was bedoeld om mensen voor te bereiden op de wederkomst van Christus. Mijn Antwerpse collega Thom Mertens betoogt in een nog te verschijnen artikel dat dit thema in Middelnederlandse preken veel minder aan de orde komt. Er werd niet zo over donder en bliksem gepreekt.”

Verbonden

Van Dijk las de afgelopen vier jaar honderden middeleeuwse preken. Spraken die haar persoonlijk aan? „Je voelt je vaak erg verbonden met de middeleeuwers die de preken opschreven en lazen, omdat je uiteindelijk hetzelfde geloof deelt. Juist omdat het gaat om handgeschreven preken is die nabijheid over zo veel jaren heen heel direct voelbaar.

Als 21e-eeuwer kijk je soms wel vreemd op als een Bijbelverhaal één op één vergeestelijkt wordt. Als er bijvoorbeeld staat dat Jezus en Zijn discipelen met hun schip in een storm terechtkomen, dan zijn wij de discipelen, het schip is de wereld en de storm is de satan. Dat deed me wel eens glimlachen.”